

TERMÉSZETVÉDELMI KÉRDÉSEK AZ ERDŐTISZTI ÉRTEKEZLETEKEN

Dr. Oroszi Sándor

A hazai természetvédelem történetét vizsgálva különösen érdekes korszakot jelentenek az 1910-es évek. Ekkor már érvényben volt az 1909-ben előző évi számmal /95.098/1908.I./A-1.FM./ kiadott földművelésügyi leirat, amely a természeti emlékek összeírásáról intézkedett. Kiküldték KAÁN Károly könyvét, "A természeti emlékek fen/n/tartása"-t is. Ugyanakkor az erdőkinctári uradalmakban más eszközökkel is igyekeztek az erdőtisztek figyelmét a természeti emlékekre, a természetvédelemre irányítani. Ennek egyik módja az erdőtiszti értekezletek tárgysorozatának, tagolásának meghatározása volt. A már KAÁN Károly közreműködésével kiadott 30.279/1912. I/B-1. FM. körrendelet ugyanis az évenkénti tárgyalások témái közé XVII.-ként felvetette "A természeti emlékek gondozásának és fenntartásának kérdéseit /ideértve a millenáris ültetvényeket és a néhai Erzsébe királyné emlékére létesített ültetvényeket/" is. Ez azt jelentette, hogy minden egyes erdőgondnok köteles volt évente erről a témáról beszámolót készíteni. Az erdőgondnokok jelentéseiből az erdőigazgatóság /főerdőhivatal/ egyik munkatársa összefoglalót írt, amelyet a tiszti értekezleten felolvasott. Ott állást foglaltak, határoztak, illetve a minisztérium felé a szükséges jelentéseket elkészítették.

Tehát, ha végignézzük az 1912-től készült tiszti értekezletek jegyzőkönyveit, akkor az államerdészeti területeken megvalósuló természetvédelemről csaknem teljes képet kaphatunk. Ezeknek a jegyzőkönyveknek az ilyen irányú feldolgozását már "A magyar természetvédelem kezdetei" címmel írott könyvemben elkezdtem. Ott azonban nem volt arra lehetőség, hogy országgrészenkénti áttekintést adjak, csak példákat hoztam fel. Ráadásul azóta újabb jegyzőkönyvek is előkerültek, úgyhogy most már teljesebb képet kaphatunk erről a természetvédelmi munkáról.

Természeti értékek a Felvidéken

Az ország északi részének természeti értékeire KAÁN Károly személyesen is felhívta a figyelmet. Ez derül ki a besztercebányai erdőigazgatóság 1914. évi erdőtisztai értekezletének jegyzőkönyvéből.^{1/}

KAÁN 1913-ban külön kérte az erdőgondnokokat, hogy a kerületükbe eső őserdőjellegű állományokat nyilvánítsák védetté. Az ügy előzménye, hogy a kisgarami erdőgondnokságban már 1912-ben kijelöltek egy 20 kh-as ősbükköst. Megállapították, hogy a "Bukovina" nevű erdőrészt kedvezőtlen fekvése miatt amúgy sem lehetne kitermelni, tehát a védelemnek semmi akadálya sincsen. Kérték az erdőrendezőséget, hogy a legközelebbi üzemátvizsgálás alkalmával a védettség tényét az üzemtervben is rögzítsék.

KAÁN Károly kívánságának megfelelően három további erdőrészletet is védettségre jelöltek. Az erdőbádonyi erdőgondnokságban a 36 kh-as "Kuliszovó" erdőrészt, amelyen a jegenyefenyő- és bükkállomány kimondottan őserdőjelleggel rendelkezett. A kárámi erdőgondnokságban viszont egy holdanként 507 m³-es fatérfogatú luc- és jegenyefenyővet javasoltak védelemre a "Velka Dolina" völgyben. Ennek területe 53,6 kh volt. Végül a dobocsi erdőgondnokságban a 45 k.holdas "Geranka" erdőrészt ajánlották védelemre, amelyen luc- és jegenyefenyő-, illetve bükkállomány alkotott őserdőjellegű erdőt.

Ezek alapján kérték az erdőrendezőséget, hogy az említett állományok törzskönyvét készítsék el. Az értékes erdőrészletek védetté nyilvánítására vonatkozó javaslatukat pedig a minisztériumba felterjesztették.^{2/}

A tisztai értekezleten megemlékeztek még az óhegyi Decratt- emlékről is. Ez ugyan nem tartozott a szorosan vett természeti emlékek közé, de mint védendő értéket, kiemelten kezelték. Az 1913-ban leleplezett emlékmű állapotáról, karbantartásáról az óhegyi erdőgondnok évenként jelentést készített.

Tovább folytatva a felvidéki államerészeti egységek természetvédelmi munkájának áttekintését, a következő kép alakul ki:

A tótszári erdőhivatal kerületéből csak azt tudjuk, hogy az 1913. évi tiszti értekezleten az Erzsébet királyné emlékére ültetett fák összeírásáról és leltárszerű kezeléséről intézkedtek.^{3/} A zsránócai főerdőhivatal a szélaknai erdőgondnokság kerületéből szintén Erzsébet-ültetvényeket jelentett be, vett gondozásba. A selmecbányai erdőgondnokságban pedig millenáris-tölgyültetvényeket védtek.^{4/} Mind az Erzsébet királyné-, mind a Millenáris-ültetvények jellemzők az ország más részein működő többi erdészeti hivatalra is. Most a továbbiakban ezekről részletesebben nem foglalkozunk.

A liptóújvári főerdőhivatal korszakra vonatkozó valamennyi jegyzőkönyve rendelkezésünkre áll,^{5/} így a védelem kérdéséről átfogó ismereteket szerezhetünk.

1912-ben a tiszti értekezleten arról szóltak, hogy a természeti emlékek összeírása megtörtént, azokat a vármegyei hivatal utján a minisztériumba felterjesztették. /Ez a KAÁN Károly-féle, 1909-1918 között zajló összeírás, amelynek a számszerű eredményeit ismerjük, de az összeírólapok csak részben maradtak fenn./ Ezen kívül azonban szükségesnek tartották, hogy erdőgondnokságunként is készítsenek egy kimutatást, amelyben "együttal ama munkálatok is felsorolhatnának, melyek azoknak állandó jó fenntartásához szükségesek". Mivel külön fenntartási keret nincsen, kérték a művelési költségek terhére való elszámolás engedélyezését.

1913-ban a tárgy előadója arról számolhatott be, hogy az erdőművelési költségekben elkülönített 500 korona elegendő volt a megfelelő kerítésekre, ápolásokra. A pénzből a továbbiakban a főerdőhivatal legfőbb nevezetességét, a likavai váromot kelene helyreállítani. Ezt kérte a rúzsahelyi erdőgondnok "a végpusztulás megakadályozása végett". A liptóoszádi erdőgondnok két 140 cm mellmagassági átmérőjű jegenyefenyőre hívta fel a figyelmet. "Mint hogy az ily méretű törzsek - írta - ma nap már a ritkaságok közé tartoznak, tisztelettel javasolni bátorodom, hogy nevezett törzsekből annakidején 1-1 megfelelő nagy-

ságu korong kifürészeltessék, és megőrzés végett a selmeczbányai erdészeti főiskola erdőműveléstani vagy erdőhasználati tan-
székére küldessék." A tisztai értekezlet úgy foglalt állást, hogy
amennyiben lehetséges, az út nyomvonalát módosítsák és hagyják
meg a fákat. Sorsukról sajnos többet nem tudunk.

Tudjuk viszont, hogy a vihodnai erdőgondnokságban az or-
szágos összeírás alkalmával a havasi fenyőket javasolták véde-
lemre. Sőt védett területként kezelték azok előfordulási helyét.
Kitermelés nem történt, az altiszti személyzet fokozottan ellen-
őrizte az egész területet. Ugyanezen erdőgondnokság kerületében
volt a Kriván-csucs is, "melyet nyaranta sok turista látogat,
kik a lábainál fekvő kincstári erdőségekben megpihenni szoktak,
az erdőgazdaságra azonban befolyással nincsenek." Ez utóbbi mon-
dat már a kincstári nyaraló- és kirándulóléhelyek kérdésére utal.
Itt csak jelezzük, hogy az erdőtiszteknek ebben az ügyben is je-
lentéseket kellett tenniük.

A turistacélpontok és a hozzájuk való eljutás a fenyőházi
erdőgondnokság jelentésében is szerepelt. A "Cserni Kamen" hegy-
csucsról azt írták, hogy az "jelenleg nehezen mászható meg, a
hozzáférhetést jövőben biztosítani kell." Ugyanezzel a hegyvel
kapcsolatban azonban az is felvetődött, hogy a havasi gyopár vé-
delmére a kerületvezető erdészt már korábban utasították. Ő el-
lenőrizte a turistákat, akik csak ollóval szedhették a növény
virágát, azt gyökerestől nem téphették ki. Itt az erdőgondnok
utalt a főerdőhivatal 2190/1909. számú rendeletére, amelyben
minderről intézkedtek. Tulajdonképpen ez a legelső nyoma annak,
hogy Magyarországon erdészeti hivatal önállóan, országos rende-
letek nélkül növényt védelembe vett. /Hazánkban országos rende-
lettel csak az 1940-es években gondoskodtak a havasi gyopár vé-
delméről./

Ugyanebben az 1909. évi főerdőhivatali rendeletben intéz-
kedtek 7 erdőrésztben, mintegy 160 kh-nyi "őserdőszerű lucfe-
nyő" védelméről is. Ez is az első írásos nyomnak tekinthető, a-
mely erdészeti hatáskörben bizonyíthatóan területi védelmet mon-
dott ki.

Tehát: Fenyőházán 1909-től erdészeti rendeletei területet és növényt védtek. Sőt a védett lucfenyvesben gondoskodtak turis-tautról is. Mindez a Magas-Tátra védetté nyilvánításának is fontos előzménye.

A liptóújvári főerdőhivatal következő, 1914. évi erdőtisz-ti ülésének jegyzőkönyvében már újból nem részletezték a védett objektumokat. Csak azt állapították meg, hogy azok fenntartási munkáiról az erdőművelési hitelkeretben gondoskodtak, egyébként pedig jó állapotban vannak.

Természeti értékek az Északkeleti-Felvidéken /Kárpátalján/

Az Erdős-Kárpátok vidéke a kincstári erdőgazdálkodás igazi hazája volt. Az erdőtiszti értekezletek jegyzőkönyvei különösen az erdészettudományi szempontból értékes erdőrészletek védelmé-ről tudósítanak.

A máramarosszigeti erdőigazgatóság kerületének zöme a Tisza jobb partján terült el, így a védett értékeket ennél a tájegy-ségnél célszerű tárgyalni. Az 1914. évi jegyzőkönyvben említik,^{6/} hogy az 1909-ben kiadott rendeletre összesen 38 természeti ér-téket jelentettek be. Ezek száma - állapították meg 1914-ben - azóta szaporodott. A rónaszéki erdőgondnokság területén ugyanis találtak egy nagyméretű tölgytörzset, amelyet szintén védelemre javasoltak. A többi természeti értéknek csak egy részét ismerjük név szerint és helyileg is. Megállapították, hogy a fejeárpataki, a rónaszéki és a fehértiszai erdőgondnokságokban a védelemre ja-vasolt erdőrészleteket a természetben kijelölték. A legközelebbi üzemtervezési munkálatok idején ezeket részletesen felméri és leírják. Tehát ezek az értékek minden bizonnyal erdők voltak.

Az értekezleten meglelégedéssel jelentették, hogy a fejeá-rpatak-völgy felső részén már megtörtént a "Halastó" nevű er-dőrésznek a leírása és természetben való kihatása. A 381,5 kh-as "óskoru" luc- és jegenyefenyves, illetve bükkös fenntar-tását, természeti emlékként való megőrzését a 127.120/1913/I-B/1. FM. számú rendelettel biztosították. Ez az első hazai nyoma an-nak, hogy földművelésügyi miniszteri rendelet biztosította egy értékes terület háborítatlanságát.

Még egy másik védett területről is tudunk. A fehértiszai erdőgondnokságban lévő "Vertop" erdőrészben 97,5 kh-as lucfenyvest a 130.578/1913/I-B/1. FM. szám alatt vettek védelembe. Ezzel kapcsolatban azonban megjegyezték, hogy annak pontos kijelölése csak az elkövetkező üzemátvizsgálás alkalmával történhet meg.

Az 1914. évi jegyzőkönyvből még azt tudjuk meg, hogy a ró-naszéki erdőgondnokságban az "Orsó" nevű dűlőben 176,3 kholdas kocsánytalan tölgyest, bükköst, illetve elegyes állományt javasoltak védelemre. A tárgyalás során pedig az erdőigazgató kijelentette, hogy a megóvásra javasolt, illetve a már hivatalosan is védett területek kezelésére rendeletet fog kiadni. Ismereteink szerint azonban erre már nemigen kerülhetett sor, hiszen az 1914. június 25 -én tartott értekezlet után néhány héttel kitört a világháború, amelynek során Máramaros is hadszínterré vált.

A bustyaházi erdőhivatal 1912. évi jegyzőkönyve^{7/} szerint a hivatal területén jórészt csak millenáris- és Erzsébet királyné emlékére létesült ültetvények vannak. Az alsókalocsai erdőgondnok beszámolójából azonban megtudhatjuk, hogy az erzsébetligeti /kraszoveci/ savanyúvíz-forrásokat is figyelemmel kíséri. Mivel csak az egyik van megfelelő állapotban, javasolja, hogy a másikat is hozzák rendbe. Sőt a meillette lévő, teljesen elhanyagolt fürdőt is kevés költséggel helyre lehetne állítani. A káloveci tóról azt írják, hogy azt az erdészeti hatóság megfelelően gondozza, de a szuhári tóra különös figyelmet eddig nem fordítottak. Mindenesetre az erdőtisztai értekezleten ezekről a kérdésekről nem esett szó, csak az emlékültevényekről döntöttek.

Egyedül az alsókalocsai erdőgondnok lehetett az, aki a hivatal területén igazán törődött a természetvédelmi kérdésekkel. Bizonyosság erre jelentésének azon része is, amelyben a kincstári erdőbirtokon kívüli értékekre is felhívta a figyelmet. Megemlített például a felsókalocsai Talabor-híd közelében álló hatalmas hársfákat. "Ezek gondozása és fenntartása - írja - szorosan véve nem az erdőgondnokság feladatát képezi, mindazonáltal ezek érdekében az erdőgondnokság is a kellő felügyeletet gyakorolni

szoros kötelességének ismeri." Ez az 1912. évi jelentés az első nyoma annak, hogy az államerdészeti szervek vállalták, ellátták az állami /kincstári/ tulajdonon kívül eső természeti értékek védelmét is. Az erdészeti igazgatás természetvédelmi hatósági jogköre talán innen származtatható.

Az ungvári főerdőhivatal tisztii értekezletének jegyzőkönyvei 1912-ből, 1913-ból és 1914-ből állnak rendelkezésünkre.^{8/} Kiemeljük belőlük azt, hogy évenként több mint 1000 koronát költöttek a természetvédelem szempontjából figyelemre méltó ültetvények fenntartására. Ilyenek voltak például az ungvári erdőgondnokság területében, a Társsa-hegyen lévő hikori dió-, jeffreyfenyő- és sárgafenyő-csemetéket magába foglaló kísérleti terület, vagy az unghosszmezői Gorondon létesített tölgyparcella. Ez utóbbi helyre 1907-ben hat tölgyfajt ültettek. Turjamező határában pedig 1910-ben 17 kh-on duglászfenyőt telepítettek, amely szintén kísérleti célokat szolgált.

Ugyancsak tudományos jelentősége miatt tartották nagy becslésben a sóhádi erdőgondnokságban, a sztanickai hid körül vadon előforduló Syringa Josikaeá-t /Jósika-orgonát/. A havasközi erdőgondnokságban a Rákóczi-tanya körül tiszafákat ültettek, amelyek azonban hónymást szenvedtek. Az 1914. évi tisztii értekezleten kerítés felállítását, illetve a fák megfelelő visszanyesését határozták el.

A természetvédelmi kijelölések során egy-egy vidék erdészettudományos leírását közvetlenül is hasznosították. Példa erre a csontosi erdőgondnokság, amelyek kerületében a "Jasin"-ösbükköst 1910-ben védetté nyilvánították. A Patakujfalu határában, a Sztuzsica- és Bisztra-patakok között elterülő, mintegy 600 kh-nyi állományt ekkor üzemtervezték, így üzemtervi előírásokkal biztosították az állomány háborítatlanságát. /Az üzemtervet 1913-ban 126.605/1913. A-2. szám alatt hagyták jóvá. Az ösbükkös további állapotáról, megőrzéséről FÜLDVÁRY Miksa 1933-ban irt.^{9/}

Szintén az erdészeti tudomány, annak jeles művelője, VADAS Jenő fedezte fel a fenyvesvölgyi erdőgondnokság kerületében a tihai őszjegenyefenyvest. A mintegy 25 kh területű, VADAS Jenő által 1909-ben jellegzetes őserdőnek leírt területet az üzemtervezés so-

rán külön üzemosztályként szerepeltették, s ott mindennemű felhasználatot és legeltetést megtiltottak. /Az üzemetvert 1912-ben 50.135/1912. A-2. szám alatt hagyták jóvá. A tihai ősfenyves további sorsáról szintén FÜLDVÁRY Miksa tudósított./

A fenyveseken és bükkösökön kívül igyekeztek az egyre tűnő tölgyesekből is védett állományokat fenntartani. A poroskői erdőgondnokságban, Turjavágás határában 5,70 kh-on nem végeztek felhasználatot. Az ott lévő kocsányos tölgy-állományt az üzemtervi előírásokkal védték. Szintén kocsányos tölgyet javasoltak védelemre az ungvári erdőgondnokságból. A Korotnyica -völgyben álló terebélyes öreg fát ugyanis, mint "a vadászspornak hódolók kedvenc találkozási helyé"-t és ugyanis, mint a kihasználható tölgyesek egyik maradványát vették védelembe.

Az egyéb természeti emlékek közül a hátmegi erdőgondnokságban található "Avargyürü" földvárat említették meg. Ez ugyan külön gondozást nem igényelt, de felhívták az erdőgondnok figyelmét a látványossághoz vezető utak jelzésére és megfelelő karbantartására. Itt is, akárcsak a Tátrában, nagy gondot fordítottak az értékek megfelelő bemutatására. Sőt minden bizonnyal az erdészeti hivatalok hatáskörét is túllépték, amikor az erdőgondnokot megbízták: "gondos terepkutatás útján kiderítendő volna az, hogy milyen lehetett annakidején a vár beosztása, illetve nem volna-e még kinyomozható az, hogy hol voltak a vizet szolgáló kutak, nagyobb tüzhelyek, temetkezési helyek és őrállomások?"

Az ókemenicei erdőgondnokságban a Verickei-vár és környékének védelme jelentette a legnagyobb feladatot. A várromnak a többször szorgalmazott helyreállítására ugyan ekkor nem került sor, de körülötte 43,8 kh-on "luxus véderdő"-t létesítettek. Itt nemcsak az uralkodó nevenapját ünnepelték meg, hanem az ideültetett sokféle fa- és cserjefaj kellemes sétálási lehetőséget is biztosított a várat felkeresők számára. A történelmi emlékek környékének megfelelő kialakítása, sétaerdők létesítése tehát már az 1910-es években elkezdődött. Sajnos ezt a továbbiakban évtizedekig mostohán kezelték. Pedig ebben az ungvári főerdőhivatal szép példát mutatott.

Természeti értékek Erdélyben

Ezen országrészben legelőször a kolozsvári erdőigazgatóság 1913. évi erdőtisztai értekezletének eseményeit tekintsük át.^{10/}

Az erdőgondnokságoktól beérkezett jelentések közül négyben /Bihardobrozsdon, Désen, Kovásznán és Topánfalván/ nem volt semmi e tárgyba tartozó emlék. Abrudfalváról, Fogarasról, Reketéről, Strézakercisoráról és Vidráról pedig csak emlékültevényeket jelentettek.

Az aranyosfői erdőgondnok védelemre javasolta a "Girda-búvót" és a valamivel alatta található "Kojba" mészkőbarlangot. Ugyancsak érdekes természeti jelenségnek írta le az Ordincus-/Ürdöngös-/patak körül lévő mészkőfalakat, illetve barlangokat.

Az 1050 m magasságu hegycsúcson nyiló aranyosfői jégbarlangot a "látványosság legszebbiké"-nek mondta. Megemlítette azt is, hogy a barlang hozzáférhetővé tételére már lépések történtek.

A gyalui erdőgondnok a Bethlen- és Béli-sziklák védelmét javasolta. Ugyancsak sziklákat jelentettek be védelemre az iszti-csói erdőgondnokságról. Az alsófancsali duzzasztómű melletti trachit-sziklákról azt írták, hogy azok külön felügyeletet, védelmet nem igényelnek, mert fennmaradásuk veszélyeztetve nincsen.

A mocsári erdőgondnok írásbeli jelentésében megemlítette, hogy már 1912-ben is javasolt egy őstölgyes védelemre. Ezek árnyékában pihentek meg Erdély fejedelmei a bölényvadászatok után, tehát a fákhöz történelmi esemény fűződik. Ugy gondolta, hogy a fafenyészet szempontjából kevésbé értékes állományt angolparkszerűen kellene kezelni.

A reketői erdőgondnok a Funtinyel-fennsíkron lévő jeltelen sirok bekerítését javasolta. Ezek a sirok fogadták be Vasvári Pál és társainak holttestét, akik 1849. július 6 -án itt estek el.

A sárkányi erdőgondnok a természeti emlékek megfelelő nyilvántartását, leltárszerű könyvelését tartotta fontosnak. Így lehetőség volna arra - vélte -, hogy a védkerületek átadásakor azokat is a leltár szerint átadják, illetve átvegyék.

Az erdőgondnokok jelentéseiből a tárgy előadója a tisztii értekezleten azt emelte ki, hogy a sziklák és barlangok különös gondoskodást nem igényelnek. KAÁN Károly könyvét is idézte, amely szerint őserdőrészek és tőzeglápok is védelmet érdemelnek. Kérte, hogy az erdőgondnokok ennek érdekében is tájékozódjanak. Javasolta - elfogadva a sárkányi erdőgondnok indítványát -, hogy a gondnokok készítsenek a kerületükben lévő értékekről kimutatást, amely kimutatásokat csatoljanak a többi gondnoksági irathoz.

Az értekezlet jegyzőkönyve szerint a millenáris- és Erzsébet királyné-emplékfákon kívül foglalkoztak azzal is, hogy Jósikafalván Vasvári Pál tiszteletére 1904-ben kápolnát építettek. Ezt az értekezlet tudomásul vette azzal, hogy a Funtinyelen lévő Grinc-tisztás körül már vágható állomány van. Tehát a sirok körüli kerítést minél előbb el kell készíteni.

A mocsári erdőgondnok, a vadászati szakirodalmi munkássága révén is ismert PAUSINGER Károly, viszont szóban is kifejtette: az erdélyi fejedelmek görgényi vadászatának helyszínét táblával lássák el és nyilvánítsák védetté. Az értekezlet indítványát elfogadta azzal, hogy a görgényi bölényvadászatokra vonatkozó mondatokat ő gyűjtse össze, a területet pedig az üzemtervi revízió alkalmával jelöljék ki.

A következő erdészeti egység a nagybányai főerdőhivatal, amelynek az 1913. és 1914. évi jegyzőkönyve áll rendelkezésünkre.^{11/} 1913-ban csak millenáris- és Erzsébet királyné-ültetvényeket említenek. Az ültetvények pótlására pedig elkezdték a cirbolyafejnyő-csemeték nevelését. Az 1914. évi ülésen a láposbányai erdőgondnok a Cigány-havas alatt elterülő őserdőt védelemre javasolta. Annál is inkább alkalmasnak találta ezt a területet, mert oda jó út vezet, sőt a főközlekedési utaktól is csak 16 km távolságra fekszik. Az értekezlet úgy látta, hogy a végleges védetté nyilvánítás előtt az őserdőt egy bizottságnak kell megnéznie, és az ő véleményük alapján meghozni a döntést.

Ezen az értekezleten részt vett KAÁN Károly is. Felszólította a megjelenteket, hogy "ha kirándulásaik alkalmával egy szépen vagy abnormisan fejlett törzsre, egy őserdőjelleget, vagy különös

tulajdonsággal bíró erdőrésztletre találának, azonnal jelentsek be a főerdőhivatalnak, hogy ily esetben a szükséges lépések megtehetőek legyenek, s módjában legyen az erdőkincstárnak az ilyen fákat vagy erdőrésztleteket természeti emlékként megőrizni."

A többi erdélyi államerdészeti egység közül a továbbiakban a lippai főerdőhivatal 1913. évi tiszti értekezletének jegyzőkönyvét tekintsük át.^{12/} Itt a téma előadója FÜLDES János volt, akit szakirodalmi munkássága révén is ismerünk. Megállapította, hogy a főerdőhivatal területén a miniszter által védelemre rendelt objektum nincs. A továbbiakban pedig kifejtette, hogy a - részletesen felsorolt - milleniumi- és Erzsébet királyné-ültetvények megfelelő gondozásban részesülnek. Ugyanakkor javasolta a solymosi vár pusztulásának megakadályozását, a helyreállítási munkák mielőbbi elkezdését.

Egy másik erdészeti egységben, a szászsebesi erdőhivatalban szintén a várromok védelme okozott problémát. Az 1913. évi tiszti értekezletre^{13/} a szászvárosi erdőgondnok jelentette, hogy a gredistyei "régii fák várrom, templom és czirkusz romjai az 1912. évben idegenek behatolásától és rongálásától hathatósan meg voltak védve. Kivánatos volna ezen romok területét, amely már százados fákkal van benöve, a használat alól kivonni és alkalmas kerítéssel esetleg további rongálások ellen megvédeni."

Erről a kérdésről azután a tiszti értekezleten élénk vita alakult ki. A tárgy előadója megemlítette, hogy már az 1912. évi tiszti értekezleten döntöttek a várrom bekerítéséről és a környező ősbükkös védelméről. Most mégis úgy látja, hogy felesleges a romokat bekeríteni, mert azok félreeső helyen vannak, csak rosszakaratu emberek rongálhatják meg, akiktől viszont a kerítés sem védheti meg. Ha kiépül a Gredistye völgyében a vasút - vélte az előadó -, akkor a romok körül nagyobb forgalom lesz, és akkor lehet gondolni a romok őriztetésére is. A körülötte lévő ősbükkösből viszont 500 kh-at feltétlenül védelemre javasolt.

Erre az erdőhivatal vezetője megjegyezte, hogy ilyen nagy terület védetté nyilvánítását nehezen lehetne megokolni. Csak

50 kh-at javasolt, amely közvetlenül a romokat, illetve egy keskeny sávot foglalt magába. Végül abban egyeztek meg, hogy 50 kh-at feltétlenül parkszerűen kezelnek, míg a javasolt 500 kh-on egyelőre nem végeznek fahasználatot. Kérik viszont a műemlékek országos bizottságát, hogy a védelemről, magáról a kezelés módjáról megfelelő utbaigazítást készítsen.

Számunkra talán érdekes az is, hogy az említett területről mit tudtak 1913-ban az erdészek. "A/z/ ... említett 500 holdas területnek - áll a jegyzőkönyvben - egy helyén égett bűza, cserepek és téglák találhatóak; azonkívül imitt-amott látszik a fehér völgy-torkolatából kiindulólag épített régi dáciai vagy római szekerutnak a nyoma, s más helyen a múlt század ötvenes éveiben katonaság által lecsapolt tó területe. Állítólag a katonaság dult fel mindent Gyulafehérvárról rendeltetvéen oda, kincskeresés céljából, miután annak előtte a gredistyei kincstári erdőkutatók nagyobb mennyiségű régi arany és ezüstpénzt találtak. Kincs után ismeretlenek jelenleg is ásnak."

A mára híressé vált romok védelméről, a környék háborítatlanságáról tehát legelőször az erdészek gondoskodtak.

Az erdészek eme elhivatottságának szép megfogalmazása található az orsovai erdőhivatal 1913. évi erdőtisztai értekeztetésének jegyzőkönyvében.^{14/} Olvassuk csak! "Mi, erdészek, kik az őstermészet rejtett, csendes templomában, az erdőben bámuljuk és csodáljuk a természet fenséges szépségét, kell, hogy érzékkel bírjunk, kell, hogy önkénytelenül is megragadjuk lelkünket a szép és nemes iránt való hevület és lelkesedés. Hisz az erdőgazdaság munkássága területén vannak a legértékesebb természeti alkotások. Ezért kell nekünk előljárni, ezért kell nekünk példát nyújtani, mert mi vagyunk arra elsősorban hivatottak; nekünk kell a népet felvilágosítani, mert mi a természeti szépségekben élünk és munkálkodunk." Ennek megfelelő az orsovai erdőhivatal területén valóban a legnagyobb figyelemmel sorolták fel az emlékeket, gondoskodtak azok védelméről.

A ruszabányai erdőgondnokságban a Sas-forrást említették meg, ahol Kmety tábornok 1849 augusztusában menekülés közben megpihent. Ide még a millenium évében emlékfákat ültettek, de a

körülkerítésről, illetve a hely emléktáblával való megjelöléséről ezen a tiszti értekezleten szóltak.

Ugyancsak 48-as emlékművet kívántak emelni a Ruszka-völgy Serét-tornyán is, ahol a honvédeknek ólomgolyókat öntöttek. Megállapították, hogy a golyóöntőkészségnek csak a vaspántjai vannak meg, úgyhogy a helyet minél előbb meg kell jelölni.

A "Hét forrás"-t a hét vezér nevével ellátott emléktáblákkal már korábban megjelölték. Most a táblák felújítását, illetve a források bekerítését látták a legfontosabb teendőeknek.

Ruszkabánya községben a "Mozsárhegy"-et tartották védendőnek. Itt Maderspachné szobra állt, sőt a közelben egy emlékoszlop is. 1849. augusztus 23-án ugyanis az osztrák katonák itt ostromozták meg Maderspach Károlynét. Férje, Maderspach Károly bányatulajdonos bánatában mozsárral vetett véget életének.

A bizsterei erdőgondnokságról eleve úgy beszéltek, amely "természeti szépségekben gazdag, melynek vadregényes szikláit és havasait bámulatba ejtik a szemlélt". Itt is volt egy 48-as emlékmű, amelynek felújításáról intézkedtek. Az Almafatelepről a Vedeja-havasra vezető úton egy lécekkal körülvett, már kipusztult lucfenyő állt. Ez alatt a fa alatt fogták el a románok a menekülő Kmety tábornokot, akit aztán a huszárok kiszabadítottak. A fa kipusztult, sőt a léckerítés is elkorhadt, úgyhogy az erdőtiszti értekezleten a következő hangzott el: emlékoszlopot kell felállítani, amit drótkerítéssel vesznek körül.

Az óasszonyréti erdőgondnokság területén volt a Kis- és a Nagy-Kazán-szoros. A Nagy-Kazán-szorosban a "Veteráni"-barlangot és a "Denevér"-barlangot részletesen leírták, azok védelméről gondoskodtak. Szóltak az 1692-ben és 1798-ban itt folyó csatákról, illetve a harcokra emlékező magyar és német nyelvű márványtáblákról. Megállapították, hogy a barlangok és a felette lévő "Vérkő"-fennsík fennmaradása biztosított, de az emléktáblákat gondozni kell.

A Nagy-Kazán-szoros felső bejáratától nem messze a "Széchenyi-konyhá"-t is megemlítették, ahol az emlékezet szerint gróf Széchenyi István a Duna mentén húzódó ut tervezését beszélte meg mérnökökkel. Sőt rögzítették a jegyzőkönyvben azt is, hogy a "Széchenyi emlé-

kének a magyar mérnök és építész egyesület "MDCCCXXXV"-feliratu tábla "fennmaradása nincsen veszélyeztetve". Ki gondolt ekkor még arra, hogy az ember természetátalakítása az öröknek hitt köképződményeket, sőt az emléktáblákat is veszélyezteti, sőt eltünteti...

Ugyanígy nem aggódtak az Óasszonyrét és Berszászka között lévő sziklatömb, a "Jeremiás-széke" fennmaradása miatt sem. Kérték viszont, hogy a Dunára szép kilátást nyújtó sziklát oszloppal jelöljék meg, és rögzítsék rajta, hogy a monda szerint Jeremiás egy rablóvezér volt, aki itt fosztogatott.

A dalbosfalvierdógondnokságban a Kiskazánt /Kersiát/ említették védelemre érdemesnek. A magas sziklafalban barlangokat, odukat láttak, amelyek között fák is megkapaszkodtak. Fölötte emelkedett a Galamb-hegy, amelyen kialudt kráterre emlékeztető tölcsérek voltak láthatók. "Ugy a sziklacsoportozat, mint a fölötte elterülő kráteres terület gyönyörű, bizarr látványosságot nyújt, s fennmaradásuk biztosítva van". - állapították meg. Ennél az erdógondnokságnál megemlítették még a Koronini-forrást kék vizével és kisebb vizesésével, oroslán alakú sziklacsoportjával, továbbá a Ponyászka völgyét.

A berszászakai erdógondnokság kerületében a Duna melletti mészkősziklákat emelték ki, amelyek szép látványt nyújtanak a hajón utazó közönségnek. Felhívták azonban a figyelmet a szintén ezen erdógondnokságban tenyésző szép törökmogyoró törzsekre. "Ez utóbbi törzsek - állapították meg - szigorú felügyelet alá volnának helyezendők."

A temesszlatinai erdógondnokságban azt emelték ki, hogy itt a templomba egy sziklát építettek be. Ez a szikla emlékeztet Károly és Ferenc főhercegekre, akik az 1738-39. évi osztrák-török háborúban üldözöket elől itt menekültek meg. Ez az emlék egyébként már nem államerészeti kezelésben volt, hanem az aradi jószágigazgatósághoz tartozott.

Ugyancsak "idegen", fűrdőigazgatósági kezelés alatt álltak a Herkulesfürdő környéki értékek. Itt az erdógondnok csak annyit jegyzett meg, "a fakihasznlás és az erdőfelújítás megállapítása

ügyében karöltve kell a fűrdőigazgatósággal haladnia, mely körülmény nagyon sok tapintatot kíván".

A más állami szervek által végzett kezelést azonban sok helyen kifogásolták. Az orsovai erdőgondnokság kerületében lévő Korona-kápolnát például a pénzügyigazgatóság kezelte volna, de "ápolására, fen/n/tartására sajnos vajmi kevés gond fordítottak." /A Korona-kápolna egyébként az egykor itt elrejtett királyi korona emlékét őrizte./

Látjuk, szinte utikönyvszerű részletességgel tekintették át az erdőhivatal területén lévő természeti, illetve a természethez kapcsolódó nevezetességeket. Itt mindenképpen az erdőtisztai személyzet ügybuzgalma dicsérendő, hiszen az országban nagyon kevés helyen törődtek ennyire az értékekkel. Ráadásul itt sem voltak elégedettek az eredményekkel, az erdőgondnokokat további emlékek felkutatására kérték. Sőt felvetették azt is, hogy az erdészek gyűjtsék a helyekhez fűződő népmondákat, kutassák a községi irattárakat és írják össze a nem államerdészeti területen lévő természeti emlékeket is.

Természeti értékek a Délvidéken és Horvát-Szlavónországban

Ezt a vidéket részben a lugosi erdőigazgatóság, részben az apatini erdőhivatal, illetve a horvát királyi erdészeti hivatalok jegyzőkönyvei mutatják be. A lugosi erdőigazgatóság jegyzőkönyve nem került elő, de tudjuk, hogy a hozzá tartozó Delibláton üzemtervi bejegyzéssel biztosították a puszta egy részének háborítatlanságát.^{15/}

Az apatini erdőhivatal 1913. évi tiszti értekezletének jegyzőkönyvében^{16/} csak annyit említettek meg, hogy a természeti emlékek megfelelő gondozásban részesülnek. Sem a számukról, sem pedig a jellegükről nem tudunk semmi közelebbit.

A zágrábi erdőigazgatóságból 1913-ból és 1914-ből^{17/} is csak milleniumi- és Erzsébet királyné emlékére létesített ültetvényekről tudósítottak. Mindkét évben részletezés nélkül megem-

litették, hogy azok "jó karban vannak". Ugyanakkor 1914-ben is csak azt irták, hogy "nincsen ezen erdőigazgatóság területében fenntartásra érdemes más emlék." Ezt kételkedve kell fogadnunk, hiszen elképzelhetetlen, hogy a Horvátország nagy részén gazdálkodó erdőigazgatóság területén ne lett volna védendő érték. Itt mindenképpen az erdőtisztai állomány felületességére, nem-törődőségére gyanakodhatunk. Ez utóbbit támasztja alá a másik két erdészeti egységből bejelentett értékes területek sora is.

A sušáki erdőhivatalból 1914-ben^{18/} ugyanis az emlékültetvényeken kívül két értékes objektumot is bejelentettek. Az egyik a plityicei tavak Kozjak nevű tavának félszigetén lévő "váracs, vagy kolostorszerű rom" volt. Ezzel kapcsolatban megemlítették, hogy az építészeti emlékről több monda is él. Az egyik szerint még a görögök építették volna, a másik szerint pedig a pécsi pálosok filiáléja volt. Az erdőhivatal engedélyével a horvát tudományos akadémia ezekben az években végzett ásatásokat, hogy a mondákat a valósággal vethessék össze.

"A másik ily természeti emlék - írják a jegyzőkönyvben - a krasznói kir. erdőgondnokság kerületében a perusici járás Kosinj községének Lepvovolje nevű pagony Legenac kerületében lévő, római időkből származó forrásemlékkő, amely 5 m magas, 7 m széles - Pisani karmen - žirott kő - nevű monolith, és amely közmegegyezés szerinti határköve volt az ortoplinok és parentinusok területének."

A tisztai értekezleten mindenesetre kérték az erdőgondnokokat, hogy a természetvédelem kérdését továbbra is tartsák szem előtt, tegyenek újabb bejelentéseket.

A vinkovcei főerdőhivatal 1913. és 1914. évi tisztai értekezletének jegyzőkönyveit^{19/} azért is nagyon nagy érdeklődéssel lapozzuk, mert a világhírű szlavón tölgyesek védelmének nyomai különösen becsesek lehetnek. 1913-ban az alsó kerületből Ferenc József ezüstlakodalmára állított emlékkőről, továbbá óriási kőrísről és szilvről tudósítottak. A felső kerületben az ujgradiskai erdőgondnokság "Muski bunár" nevű részét védték. Ugyanakkor javasolták: "Ajánlatos lenne, hogy az ujgradiskai erdőgondnokság

Prasnik nevű védkerületében emlékül az ottani erdőőri lak körül néhány tölgytörzs meghagyassék; de csak úgy, hogy ha teljesen egészségesek, s van reá kilátás, hogy hosszabb ideig éljenek."

1914-ben már erre a kérdésre nem tértek vissza, csak mil-lenáris-ültetvényekről emlékeztek meg. Tehát a szlavón tölgye-sek védelmének nincsen igazolható nyoma, csak az alsó kerületben védett kőris- és szilvátörzsről tudunk. Ezeket 1914-ben is megem-lítették, illetve szorgalmazták a Ferenc József-féle emlékkő megfelelő helyreállítását, de a szlavón tölgyesek védelmére nem került sor. Azt ma már nem tudjuk, hogy mindennek a fák romló egészsége, vagy a gazdasági megfontolások is okai voltak.

Áttekintve az ország 17 nagyobb erdőkincstári egységét, lát-juk, hogy a 18., a gödöllői erdőigazgatóság hiányzik. Sajnos így az ország középső, a mai Magyarországra vonatkozó a-datok nincsenek meg. Ettől függetlenül megállapíthatjuk, hogy az idézett források szerint az erdészeti egységek zömében a termé-szetvédelem témájával olyan kimerítően foglalkoztak, ahogyan azt a rendeletet kiadó KAÁN Károly elvárhatta.

Az erdőgondnokságok, erdészeti hivatalok munkatársai a sok-kal lényegesebbnek ítélt fakitermelési és erdőfelújítási felada-tok mellett tudtak foglalkozni a természetvédelemmel is. Ki ha-tártalan lelkesedéssel, ki kevésbé lelkesen, de hivatali köte-lességből végezte ezt a munkát. Bizonyára mindannyian elfogad-ták ugyanis azt a felismerést, amelyet az orsovai erdőhivatal-ban így fogalmaztak meg: "A kultúra rohamos terjedésével hadat üzen mindazon történeti emlékeknek, természeti szépségnek vagy vad-regényes tájnak, mely útjában áll, s akadályozza szédítő, rohamos fejlő-désében, s egoistikusan oly könnyörtelenül bánik el a természeti alkotásokkal, hogy a védelem munkája most már halaszthatatlanná válik. Meg kell menteni, ami még feláldozva nincs, s óvni, gon-dozni kell azt, mely még a nagy vagyon roncsaiból megmaradt."^{20/}

J E G Y Z E T E K

- 1/ Magyar Országos Levéltár /OL./ K-184. 2o.161/1914/B-1.Besztercebányai erdőigazgatóság 1914. évi tiszti ért.jkv.-e.
- 2/ Ennek a felterjesztésnek a részletét lásd: OROSZI Sándor:A magyar természetvédelem kezdetei /Bp.,1986./ 52-53.old.és 21-22. mellékletek.
- 3/ OL. K-184. 274/1913/B-1. Tótsóvári erdőhivatal 1913. évi tiszti ért. jkv.-e.
- 4/ Uo. Zsarnócai főerdőhivatal 1913. évi tiszti ért. jkv.-e.
- 5/ Uo. 7421. kötet. Liptóújvári főerdőhivatal 1912. évi tiszti ért. jkv.-e., 7422. kötet /1913./, 7423.kötet /1914./ és lásd: 3/ Liptóújvár /1913./.
- 6/ Uo. 2o.475/1911/B-1. Máramaroszigeti erdőigazgatóság 1914. évi tiszti ért. jkv.-e.
- 7/ Uo. 3o.279/1912/B-1. Bustyaházi erdőhivatal 1912.évi tiszti ért. jkv.-e.
- 8/ Uo. 7425. kötet. Ungvári főerdőhivatal 1912. évi tiszti ért. jkv.-e., 7426. kötet /1913./ és 7427. kötet /1914./.
- 9/ FÖLDVÁRY Miksa: Őserdő-rezervációk az Északkeleti Kárpátokban. Erdészeti Lapok 1933. 42o-424.
- 1o/ OL. K-184. 742o. kötet. Kolozsvári erdőigazgatóság 1913.évi tiszti ért. jkv.-e.
- 11/ Uo. 7424. kötet. Nagybányai főerdőhivatal 1914. évi tiszti ért. jkv.-e. és 3/ Nagybánya /1913./.
- 12/ Lásd: 3/ Lippai főerdőhivatal 1913. évi tiszti ért.jkv.-e.
- 13/ Lásd: 3/ Szászsebesi erdőhivatal 1913. évi tiszti ért.jkv.-e
- 14/ Lásd: 3/ Orsovai erdőhivatal 1913. évi tiszti ért.jkv.-e.
- 15/ OROSZI Sándor: A magyar természetvédelem kezdetei /Bp.,1986./ 57.
- 16/ Lásd: 3/ Apatini erdőhivatal 1913.évi tiszti ért.jkv.-e.
- 17/ Uo. 995/1913/B-3.Zágrábi erdőigazgatóság 1913. évi tiszti ért.jkv.-e., és 16.194/1914/B-3. Zágrábi erdőigazgatóság 1914. évi tiszti ért. jkv.-e.
- 18/ Uo. Sušáki erdőhivatal 1914. évi tiszti ért. jkv.-e.

19/ Uo. 274/1913/B-1. Vinkovcei főerdőhivatal 1913. évi tiszti ért. jkv.-e, és 16.194/1914/B-3. Vinkovcei főerdőhivatal 1914. évi tiszti ért. jkv.-e.

20/ Uo. 274/1913/B-1. Orsovai erdőhivatal 1913. évi tiszti ért. jkv.-e.